

Heidegger a gazdasági világválság idején

Schwendtner Tibor
DSc, egyetemi tanár (EKKE),
schwendtner.tibor@uni-eszterhazy.hu

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2024.1.2>

1929–32 táján – a nagy gazdasági világválság és a náci németországi előretörése idején – Heidegger életében és filozófiájában is komoly fordulat zajlott le. Az addig apolitikusnak tűnő filozófus érdeklődése Hitler és a náci felé fordult. Heidegger filozófiájában ugyanakkor nem jelent meg feltűnően a politikai irányváltás. Figyelmesen olvasva e szövegeket, mégis láthatóvá válik, hogy Heidegger új politikai szimpátiái és a filozófiai útkeresése között kapcsolat van. Heidegger természetesen nem dolgozott ki náci filozófiát, inkább arról van szó, hogy a filozófia pozícióját történelmi szintre helyezte. Történelmivé és hatalmivá tette azt a látómezőt, ahová a filozófiai szerinte felemelkedhet. Heidegger a történelmi szinten megvalósítandó metafizikai cselekvés pozíciójából építette ki szellemi horizontját, szerinte a metafizika világ- és történelemformáló hatalomként léphet fel Németországban.

Kulcsszavak: Heidegger, metafizika, nemzetiszocializmus, válság, hatalom, történetiség

Heidegger during the Great Depression

Heidegger's life and philosophy reached a significant turning point around 1929–32, the time of the Great Depression and the rise of the Nazis in Germany. The philosopher, who until then had appeared to be apolitical, turned his attention to Hitler and the Nazis. Nevertheless, Heidegger's philosophy shows no conspicuous change in political orientation. Yet a careful reading of the texts he produced around this time reveals a connection between Heidegger's new political sympathies and his search for a philosophical way forward. Of course, Heidegger did not formulate a Nazi philosophy. Rather, he placed the position of philosophy on a historical level. He made the viewpoint he thought philosophy could ascend to a historical one and a question of power. Heidegger constructed his intellectual horizon from the position of metaphysical action to be realized on the historical level; he believed that metaphysics could act as a world and history-defining power in Germany.

Keywords: Heidegger, Metaphysics, National Socialism, Crisis, Power, Historicity

Bevezető

E tanulmány egy készülő könyv egyik fejezetének részlete. A könyv alap gondolata szerint Heidegger gondolkodói pályafutását az eddig feltételezettnél sokkal inkább meghatározta az, hogy miként értékelte Németország politikai-történeti szituációját, sorsfordulatait. Egyszerűen megfogalmazva: Heidegger filozófiai fordulatai válasznak tekinthetők Németország nagy történelmi átrendeződéseire.

Négy ilyen átrendeződést különböztettem meg Heidegger életidejében. Az első ilyen fordulat az első világháborús vereség, a német császárság összeomlása és a Weimari Köztársaság kezdete. A második a nagy gazdasági világválságot követő náci előretörés 1929–30-tól, mely az 1933-as hatalomátvételbe torkollott. 1936–38 nem jelent látványos fordulatot Németország történetében, viszont erre az időszakra szilárdult meg a náci rendszer, s ekkorra vált Heidegger számára világossá, hogy egy totalitárius diktatúráról van szó. 1945-ben pedig a német háborús vereség, a náci rendszer megsemmisülése és a náci bűntettek nyilvánosságra kerülése jelentette az alapvető kihívást Heidegger számára.

Tézisem szerint e négy történelmi kihívásra születtek Heidegger legfontosabb filozófiai elgondolásai: 1919-től kezdte a fakticitás hermeneutikáját kidolgozni, melynek emblematikus műve lett az 1927-es *Lét és idő*; 1929-től Heidegger olyan metafizikai aktivizmust igyekezett képviselni, amely nyíltan felvállalta a történelmi beavatkozás és a történelmivé válás programját. 1936–38-ra tehető a *Kehre*, Heidegger gondolkodásában bekövetkezett legmélyebb fordulat, melyet a lét eljövételének eseményére való várakozás és az élesen antimetafizikai beállítódás jellemez. 1945 után e késői, lét-történetinek nevezett filozófia egyre inkább a történelmi szituációval való megbékélés irányában módosul – a *Gelassenheit* (ráhagyatkozás) fogalma jól tükrözi e világháború utáni beállítódást.

A következő tanulmány az 1929–30-as, tehát a második szituációt dolgozza fel. Mint látni fogjuk, Heidegger ezekben az években válik Hitler követőjévé, sőt lelkes rajongójává. Ezzel párhuzamosan Heidegger a metafizika számára keresi a történelmi cselekvés lehetőségét, a filozófiáját metafizikai aktivizmusként jellemezhetjük. Természetesen ez az aktivista filozófia több tekintetben visszanyúl a korábbi, húszas években kidolgozott fakticitás hermeneutikájához.

Heidegger politikai fordulata

A húszas évek elején Heidegger Németország fő intézményeit önmagát túléltnek és emiatt halálra ítéltnek látta, ugyanakkor nem volt tartalmi válasza arra, hogy milyen módon lehetne ezeket újrászervezni, milyen értelmek mentén lehetne új intézményeket létrehozni. Filozófiai síkon nem adott konkrét, pozitív választ a feszítő kérdésekre, hanem inkább egy

egzisztenciámód leírását adta, mely a megfelelő történelmi pillanatra vár.¹ A fő üzenete az volt, hogy ne adjuk oda magunkat e túlélt intézmények mechanikus gyakorlatainak, hanem várjuk a megfelelő pillanatot, s legyünk éberek.² A háborús nemzedék beállítódását is kifejezte ez: itt vagyunk, elszántak vagyunk, türelmesen várakozunk arra a pillanatra, amikor történelmivé válhatunk.³

Egy évtizeddel később bekövetkezett az a világgazdasági és az arra csatlakozó politikai válság, mely megnyitotta a háborús nemzedék radikális képviselői előtt a politikai hatalom megszerzésének reális lehetőségét. Az NSDAP 1928-ban az általános választásokon még csak 2,6%-ot kapott, viszont 1930-ban 18,3%-ot, 1932-ben pedig már 37,4%-ot ért el.⁴ Ez az az időszak, amikor Heidegger elolvassa a *Mein Kampf*ot és Hitler hívévé válik. Teljesen pontosan természetesen nem tudjuk meghatározni a politikai fordulat időpontját, azt azonban biztosan tudjuk, hogy ezekben az években zajlott ez le. A *Fekete füzetek* első darabja elveszett,⁵ ezért ott csak 1932-től tudjuk követni a filozófus bejegyzéseit. *A levelei alapján viszont látható, hogy Heidegger 1930 őszén már Hitler és a nácik hívének számítható.*

Feleségének, Elfriedének, akinek éppen a szüleit látogatta meg, így ír egy levelében 1930 októberében: „Egy *Völkischer Beobachter* vittem magammal. Apa⁶ erősen érdeklődött iránta. A lipcsei per⁷ a pompázatos vádlókra látszik visszaütni. Szombaton nagy Hitler-ünnepség zajlik: Mindenütt óriásplakátok: »Wir greifen an!« A *Beobachter* még Hindenburgot is fenyegeti [...]. Egyáltalán a centrum elleni front nagyon erős.”⁸ A levélből több dolog világosan kitudnik. Heidegger a náciknak drukkol a lipcsei perben. A nácik lapja, a *Völkischer Beobachter* számára a referenciáujság, amely „még Hindenburgot is fenyegeti.” Láthatóan örül, hogy Hitler és a nácik lendületben vannak, s ellenséges a centrummal, azaz a Weimari Köztársaság vezető pártszövetségével szemben.

- 1 Egy helyen Heidegger így jellemzi a *kairoszt*, a megfelelő időt, amely megfelelő cselekvés fontos kritériuma. „A kairológiai – »idő« [Das Kairologische – »Zeit«]. Csendesen ülni, várni tudni, azaz időt adni a világban és annak történelmében. A faktikus életnek megvan a maga ideje, amely rábiztatott, melyet a faktikus élet különbözőképpen birtokolhat. Megőrzi a várakozásban, óvásban. [...] Amikor az időt nem birtokoljuk, hanem hagyjuk magunkat általa birtokba venni, az a történelmi [das Geschichtliche] [...]” (GA 63, 139.) Ez az itt jellemzett egzisztenciális beállítódás a valódi történelmi pillanat észlelésére van kihegyezve, vagyis annak az időnek a felismerésére, amikor dönteni és cselekedni kell.
- 2 „A hermeneutikában egy lehetőség képződik az ittlét számára, önmaga számára megértővé válni és lenni. Ez a megértés [...] az ittlét éberlete saját maga számára.” (GA 63, 15.)
- 3 Hogy ő a háborús nemzedék tagjának számította magát, jól példázza 1934-ben a 25 éves érettségi találkozójukon tartott beszéde, ahol a következőket írta: „Azon óriási feladat előtt állunk, hogy a nagy háború átváltoztató erejét, amely most népünket megragadja és túlnyúlik rajta, mindenekelőtt jövőbeni cselekvésünkbe és létünkbe átvigyük.” (GA 16, 282.)
- 4 A folyamat részletes leírását lásd Winkler 2005, I. 426–492.
- 5 Peter Trawny a *Fekete füzetek* szerkesztője így ír erről: „Hiányzik egy füzet, a »Winke x Überlegungen (I)«, amelyet 1930 környékén írhatott Heidegger. E füzet sorsa ismeretlen.” (GA 94, 531.) Különösen azért sajnálatos e füzet eltűnése, mivel ez éppen Heidegger politikai fordulatának és a *Mein Kampf* olvasásának idejében íródott.
- 6 Elfriede apjáról van szó.
- 7 Lásd Winkler 2005, I. 442.
- 8 Heidegger –Heidegger 2005, 165.

Különösen tanulságosak az öccsének, Fritznek írt levelei. Nem sokkal 1932 karácsonya előtt (december 18.) például így ír: „Úgy tűnik, mintha Németország felébredne és a sorsát felfogná és megragadná. Nagyon remélem, hogy a Hitler-könyvvel [*Mein Kampf*], melynek önéletrajzi része *gyenge*, megküzdesz [*auseinandersetzen*]. Hogy ennek az embernek különleges és biztos politikai ösztöne van, nem vitathatja az, aki belátással bír. A nemzetiszocialista mozgalomhoz a jövőben egészen más erők fognak hozzáőni. Nem kisszerű pártpolitikáról van szó, Európa és a nyugati kultúra megmentéséről, illetve hanyatlásáról. Aki még most sem érti meg, hogy mi az érték, az a káoszban fog felmorzsolódní. Ilyen dolgokon való eszmélődés nem zavarja a karácsonyi békét, hanem visszavezet bennünket a németek lényegéhez és feladatához, azaz pontosan oda, ahol e csodálatos ünnep formájának eredete van.”⁹ Ez a levél végképp egyértelművé teszi Heidegger politikai beállítódását: a *Mein Kampf*nak nem az életrajzi, hanem a politikai része az erős, vagyis a nemzetiszocialista politikai krédó elvi kifejtése. Fritz öccsét győzködi, hogy legyen ő is a náció híve. Számára a náció a nyugati kultúra megmentését jelentik.

1932 márciusában ebben az irányban folytatja Fritz meggyőzését: „Már régen nem arról van szó, hogy egy nemzet ébredésének népmozgalma néhány megfélemlített művelt ember [*Gebildeter*] szemében milyen »színvonalú«, arról sincs szó, hogy ezt a mozgalmat néha kicsoda »képviseli« [...], hanem arról van szó, hogy minden egyes ember az akarati döntését ott vesse be, ahol még a haza megmentése egyedül megvalósul [...]. Ma csak egyetlen világos határvonal létezik, amely a jobb és bal oldalt élesen elhatárolja. A felelősség áruhá. »¹⁰ Itt, ha egyáltalán lehetséges, még tovább megy. A műveltek ódzkodása végső soron hazaárulás, hiszen a tét nem kevesebb, mint »a haza megmentése«.

Az egyetemi reformokat is újragondolja Heidegger a politikai fordulatának megfelelően: „az új szellemi valóság erejének és szükségszerűségének megtapasztalása minden [reformkísérlet] megelőz. Akkor le kell mondanunk arról is, hogy Humboldt, Schleiermacher és Schelling poshadt és idegenné vált idealizmusát megújítsuk.”¹¹ Azért is figyelemre méltóak Heidegger kemény szavai (poshadt, idegen), mert még 1933–34-ben is sokkal pozitívabban viszonyult a berlini egyetem alapításával összefüggő újhumanista gondolatokhoz.¹²

Heidegger a politikai fordulatát metafizikai-történelemfilozófiai távlatokba helyezi a levelezésében is. „Nem szabad a merev csinálmányokhoz [*spröde Gemächte*] tartanunk magunkat, melyeket a mai emberek előre kitaláltak, hanem a történelemben a nagyság derekasságát és hatalmát kell tisztelni. [...] Az egészben még jelen van az éjszaka misztikus és metafizikai ősi hatalma, melyet állandóan át kell törnünk, hogy igaz módon egzisztáljunk. Mert a jó mindig a gonoszé [*Denn das Gute ist nur das Gute des Bösen*].”¹³

9 Homolka – Heidegger 2016, 21. (Kiemelések mindig az eredetiben.)

10 Homolka – Heidegger 2016, 26.

11 Elisabeth Blochmann-nak írja ezt 1930. szeptember 20-án (Heidegger – Blochmann 1989, 38).

12 Lásd például Heidegger „Die deutsche Universität” című előadását (1934. augusztus 15–16., *GA* 16, 285).

13 1929. szeptemberi levél (Heidegger – Blochmann 1989, 32).

Hátborzongató szavak „das Gute ist nur das Gute des Bösen”, a gonosz mélyebben van, mint a jó, a történelemben a nagyság és a hatalom számít elsősorban.

Ugyanebben a levélben írja, hogy „[a] döntő *a negatív* [*das Negative*] ősi hatalma, hogy semmi se akadályozza az ittlét mélységét. Ez az, amit konkrétan tanulni és tanítani kell, csak így fogjuk a korszakfordulót a mélyből kikényszeríteni [*die Wende des Zeitalters aus der Tiefe erzwingen*].” A döntő Heidegger számára a korszakforduló kikényszerítése, 1929 szeptemberében valószínűleg még nem tudja, hogy melyik lesz az a történelmi-politikai erő, amely ezt a korszakfordulót ki tudja kényszeríteni.¹⁴ De az ő feladata a szellemi felkészülés¹⁵ és a megfelelő pillanatban a metafizikai cselekvés.

Heideggert 1930-ban meghívják Berlinbe, hogy foglalja el a berlini egyetem egyik katedráját. A felkérést végül elutasította, s az oktatási miniszternek a következőképpen indokolta meg a döntését: „Úgy érzem, hogy ma, amikor éppen a biztos munka kezdetéhez jutottam, nem vagyok felkészülve arra, hogy a berlini professzúrát megfelelően betöltssem, azon a szinten, ahogy azt magamtól vagy másoktól megkövetelném. Valóban maradandóvá csak az a filozófia válhat, amely korszakának igaz filozófiája, azaz amely uralja a saját korát [*ihrer Zeit mächtig ist*].”¹⁶ Rokon fordulatot használ, mint Blochmannhoz írt levelében, ott „a korszakfordulót a mélyből kikényszeríteni” kifejezést használta, ez is jelzi, hogy a filozófiának (és saját magának) különleges szerepet tulajdonít a várt korszakváltásban.

Metafizikai aktivizmus

Az 1929 őszt követő néhány évben Heidegger elsősorban előadásokat tartott,¹⁷ melyek csak később jelentek meg nyomtatásban. Legjelentősebbek ezek között az 1929/30-as téli szemeszter előadásai, melyek *A metafizika alapfogalmai* címmel jelentek meg később,¹⁸ és a *Vom Wesen der Wahrheit* című előadás, melynek 1930-ban három különböző variációját is előadta Heidegger.¹⁹ A következő években tartott egyetemi előadások közül politikai vonatkozásban az 1931–32-es Platón előadások a legérdekesebbek.²⁰ Az elemzést a *Vom Wesen der Wahrheit* című előadásaival kezdem, mert itt bizonyíthatóan a náci fordulat után vagyunk, s az előadások tartalma is – mint hamarosan látni fogjuk – ezt indokolja.

14 A jelenlegi állás szerint nincs adat arra, hogy 1929-ben már a náci hívévé vált volna, a legvalószínűbb az, hogy ez a politikai fordulat 1930 első felében következett be.

15 „A mai emberek túl ügyesek mindennek és bárminek a megszervezésében, azonban már nincsenek felnőve ahhoz, hogy összegyűjtsék magukat az éjszakára.” (Heidegger – Blochmann 1989, 32.)

16 1930. május, Heidegger – Blochmann 1989, 144.

17 Az utolsó önálló könyv, melyet a 2. világháború előtt publikált, a *Kant und das Problem der Metaphysik (KPM)*, mely még 1929-ben jelent meg.

18 *GA* 29/30.

19 E verziók csak 2016-ban jelentek meg (*GA* 81.1, 329–405).

20 Lásd *GA* 34. Heidegger ezekben az években (1933 előtt) Kantról, Hegelről, Platónról, Arisztotelészről és Anaximandroszról tartott még egyetemi előadásokat.

Az első verziót 1930. július 14-én adta elő Karlsruhéban, majd még ebben az évben Bremenben és Freiburgban is előadásokat tartott ezzel a címmel, ugyanakkor bizonyos átalakításokkal. 1940-ben még alaposabban átdolgozta a szöveget és 1943-ban ezt jelentette meg először.²¹ A *Wegmarken* című kötetbe is ez utóbbi változat került, magyarra is ez a változat lett lefordítva.²²

A változatok megjelentetése után látható, hogy a *Wegmarken*ben megjelent, a recepciót meghatározó verzió Heidegger gondolkodásának több rétegét is tartalmazza. Ezek a gondolati rétegek ráadásul egymástól jelentősen különböznek, mivel 1936–38-ban, vagyis az első három és a negyedik verzió megírása között történt a legmélyebb fordulat Heidegger gondolkodásában. Érdekes ebből a szempontból, hogy az 1947-es *Humanizmus-levél*ben hogyan ír erről az előadásról: „Az 1930-ban megfogalmazott és előadott *Az igazság lényegéről* című előadás, mely csak 1943-ban jelent meg, némi bepillantást nyújt a *Lét és időt* követő gondolati fordulatba [...]”.²³ E megfogalmazás azonban félrevezető, mert azt sugallja, hogy a fordulat 1930-ban következett be, amint ez a szöveg, melyet Heidegger valójában a 40-es évek elején még komolyan átalakított, reprezentálja. Amikor ezt Heidegger megfogalmazta, egyedül az 1943-ban megjelent negyedik verzió volt hozzáférhető, s arról senkinek sem volt tudomása, hogy vannak korábbi verziók is, melyek jelentősen különböznek az 1943-as szövegtől. A feltételezésem szerint a fordulat 1936–38-ban következett be, ezért úgy tűnik, hogy Heidegger szándékosan visszadátumozta a gondolkodásában bekövetkezett fordulatot. Külön kérdés, hogy milyen érdeke fűződhetett Heideggernek ehhez. Erre a kérdésre akkor lehet megalapozott választ adni, ha majd az 1936–38-as fordulat mozgatórugóit alaposabban feltárjuk.

Bennünket most a tanulmányunk kérdésfelvetésének megfelelően az 1930-as verziók foglalkoztatnak, ezért elsősorban a karlsruhei és a brehmeni változatot elemezzük.²⁴ Heidegger ezekben az előadásokban a címnek megfelelően az igazság „lényegét”, természetét kutatja. A fenomenológiai szemléletre jellemzően arra kérdez rá, hogy milyen feltételei vannak, hogy valamely létező feltáruljon, megmutatkozzon számunkra. A „megismerő magatartás”, ahogy ezt itt megnevezi, miként tudja elérni, hogy a tárgy megmutatkozzon számára. Ennek egyik döntő feltétele az, hogy hagyja magát kötni a dologtól, más szóval megtalálja a mértékadót, mely alapján az igazságról mint megfelelőesről beszélhetünk. „Csak *mivel és csak amennyiben* a megismerő magatartás [*das erkennende Verhalten*] mint önmagát kötni hagyás [*Sichbindenlassen*] kiterjeszkedik és szembehehelyezkedik a dologgal, ez az adódó dolog egyedül ezért köthet bennünket. Mérték-*adót* mint olyant megnyilvánítani – mint azt, ami ő maga, úgy, ahogy ő maga van.”²⁵

21 GA 80.1, 407–428.

22 Lásd WGM 73–97, magyarul: Heidegger 2003, 173–194.

23 WGM 159, magyarul: Heidegger 2003, 305.

24 GA 80.1, 329–377.

25 GA 80.1, 335.

Annak a megismerő viszonynak, amely hagyja magát kötni a mértékadó létezőtől, a feltétele a szabadság. „A szabadlét semmi más nem jelent, mint a kötés önelőrevetését [*Sichvorwerfen von Bindung*]. Csak a szabadság nyilvánítja meg a kötetést, csak a szabadság teremti meg azt a teret, amelyben olyasmí mint mérték megjelenhet [...]”²⁶ Heidegger döntőnek tartja ugyanakkor, hogy ne csak megnyissuk ezt a teret, hanem ragaszkodjunk is ahhoz, ami köt minket, ne forduljunk ki ebből az eredeti viszonyból. Egyszerű szóval: tartsunk ki azon beállítódásunk mellett, hogy a dolgot fogadjuk el mértékadónak, vagyis az igazság melletti kitartásunk tartós habitussá váljon.

Ezt a habitussá vált beállítódást nevezi Heidegger *Wahrhaftigkeit*nek, az igazságnak való megfelelésnek, ahhoz való kötődésnek. A *Wahrhaftigkeit* fő mozzanatai a következők Heidegger szerint. (1.) A megismerő magatartás megnyitja a kötődés terét, ahol a létező egyáltalán megnyilvánulhat. (2.) Kötjük magunkat a megnyilvánuló dologhoz, azt mértékadónak fogadjuk el. (3.) Megszilárdítjuk magunkat ebben a beállítódásunkban: ahhoz kötődünk, ami megnyilvánul, más szóval az igazsághoz kötjük magunkat, bármi is legyen az. A *Wahrhaftigkeit* eredete ugyanakkor a döntésben van, abban, hogy a maga számára választja a kötésre való nyitottságot. Heidegger a *Sichentschließen des Menschen, Wahl* és *Grundhaltung des Daseins* kifejezéseket használja.²⁷

A *Wahrhaftigkeit* e szerkezete azonban legbensőbb fenyegetést (*innerste Bedrohung*) rejt magában. A belső fenyegetés abból adódik, hogy a *Wahrhaftigkeit* a szabadságon és így a döntésen alapul: „Ebben a választásban saját lényegünk alapját választjuk.”²⁸ Mivel azonban ez egy szabadságon alapuló választás, egyben a legbensőbb fenyegetés forrása, hiszen szabadságunkban áll, hogy ezt a beállítódást, tartást az ellenkezőjére fordítsuk. „A legbensőbb fenyegetés nem az, hogy ezzel vagy azzal az igazsággal szemben az ember elzárkózik, hanem hogy az igazság lényegét a nem-igazzá fordítja át. [...] A legbensőbb fenyegetés a *Wahrhaftigkeit* gyökereitől való megfosztása [*Entwurzelung*].”²⁹

A legbensőbb, legélesebb fenyegetés a habitusváltás lehetőségében áll, amikor az igazsághoz való eltökélt viszonyt a hazugságra való készséggé alakítjuk: ezt álnokságnak, hazugságra való fogékonyságnak (*Verlogenheit*) nevezi Heidegger. A *Wahrhaftigkeit versus Verlogenheit* erősen emlékeztet a rosszhiszeműség sartré-i problematikájára. Sartre *A lét és a semmiben* következőket írja a rosszhiszeműségről: „A rosszhiszeműség melletti döntés nem meri néven nevezni magát, [...] dönt [...] minden magasabb viselkedésmódról és a rosszhiszeműség egyfajta Weltanschauungjáról is. Hiszen a rosszhiszeműség nem tartja be az igazság normáit és kritériumait, ellentétben a jóhiszeműség kritikai gondolkodásával. [...] A rosszhiszeműség elsősorban az igazság természetéről dönt.

26 GA 80.1, 336.

27 GA 80.1, 337.

28 GA 80.1, 338.

29 GA 80.1, 338.

[...] ne kérdezz sokat, elégedj meg azzal is, ha nem vagy meggyőződve, saját döntését alkotja, hogy bizonytalan igazságokhoz kötődik.”³⁰

Ha eddig követjük az előadást, semmit sem látunk, ami a politikai irányváltást sejtetné. Épp ellenkezőleg. Jó évtizeddel Sartre előtt felvázolja az igazsághoz való viszony alapvető két lehetséges módját, melyek a döntésen és a habitualizáláson alapulnak. A jóhiszemű, önkritikán, az igazsághoz való ragaszkodáson alapuló beállítódást nevezi *Wahrhaftigkeiten*-nek, a rosszhiszeműség, melyet szintén habitusként, a hazugságra való eltökélt fogékonyságként fog fel, nevezi álnokságnak, *Verlogenheiten*-nek.

Az előadás folytatása azonban egészen más megvilágításba helyezi Heidegger megkülönböztetését. Mi ment meg bennünket az álnokságtól (rosszhiszeműségtől), az igazsághoz való ragaszkodás aláaknázásától? – kérdezi a folytatásban, s a válasza így hangzik: a tősgyökeresség (*Bodenständigkeit*). E fordítás nem túlzó, ha követjük Heidegger gondolatmenetét. Heidegger a tősgyökeresség két szintjét különbözteti meg, mind a kettőhöz pozitívan viszonyul. Az első szint jobban jelzi a politikai irányultságot. Ennek főbb elemei: a természetes kötődés a röghöz, a törzsből való származás (*Herkunft aus Stammesart*), a vidéki tájba való bevonódottság.³¹

Ez a fajta tősgyökeresség azonban kiüresedhet, elhalványulhat, ha nem védik meg. A tősgyökeresség mélyebb, eredetibb szintje jön itt játékba, amely képes arra, hogy az álnokságtól megvédje a fent jellemzett tősgyökerességet. E mélyebb, eredeti tősgyökerességnek az alapjellemzője a megőrzés: nyitottság az érés egyszerű nyugalmára, nyitottság minden gyökeres komoly hatóerejére, kinyílás az ápolás/gondozás egyszerűségére és biztosságára, kinyílás a törzs törvényére (*Gesetz des Stammes*), kinyílás a talaj hatóerejére, a lényegre vonatkozó mérték birtoklása.³²

Heidegger filozófiai ajánlatot tesz a felszínebb tősgyökeresség számára, amely nyilvánvalóan a számára vonzó náci aktivizmushoz kapcsolódik, azt állítva, hogy azt a mélyebb, eredetibb filozófiai tősgyökeresség erősítheti és védheti meg a kiüresedéstől és a rosszhiszeműségtől. Ez a séma 1933 után is meghatározó lesz a politikailag végzetesen naiv, ugyanakkor ambiciózus Heidegger számára: a filozófia, kipótolhatja a gondolati tekintetben üres nemzetiszocialista gyakorlatot. A náci barbárság³³ által lerombolt polgári világ helyébe³⁴ Heidegger szeretett volna egy új szellemi világot létrehozni, melyet az egykori görög alapítás ismétléseként, a nyugati kultúra új kezdeteként gondolt el.³⁵

30 Sartre 2006, 108.

31 GA 80.1, 338.

32 GA 80.1, 338.

33 „A nemzetiszocializmus egy *barbár elv*. Ez alkotja a lényegét és a lehetséges nagyságát.” (GA 94, 194.)

34 „A mozgalom fenyegető elpolgáriasodását [*Verbürgerlichung*] éppen azáltal lehet lényegileg lehetetlenné tenni, hogy a polgárság szellemét és a polgárság által működtetett »szellemet« (kulturát) egy szellemi nemzetiszocializmus bázisán szétromboljuk [*zerstört wird*].” (GA 94, 136.)

35 „[E]gy új szellemi világ felépítése a német nép számára német egyetem leglényegesebb jövőbeni feladata.” (GA 16, 82.) „[S]emmiféle szellemi világnak sincs már, csak romok [...]. Ezért a legelső dolgunk egy szellemi

Visszatérve a '30-as előadáshoz: „Arról van szó, hogy *mi* [*wir*] mentjük meg a népet [*Volkstum*] és védjük meg a hazát – bizonyosan, azonban még lényegesebb, hogy a haza védjen meg bennünket, hogy a haza védőkörébe lépjünk, s annak erőit az eredeti tősgyökerességükben szabaddá tegyük.”³⁶ Más szóval: az, ami a politikában, a nyilvánosságban történik kevés, filozófiai fordulatra van szükség. A tősgyökeresség mint az igazsághoz való ragaszkodás alapvonása az ember ittlétének belső fényéből származik, melynek világossága révén jön létre az igaz áttekinthetőség. Az áttekinthetőség ereje az egyetlen lehetőség, hogy egy korszakot rejtett sorsának megvalósítására kényszerítsen.³⁷

Különös, szinte perverz, amit Heidegger itt bejelent és igényel. Az áttekinthetőség erejét, az emberi ittlét belső fényét ajánlja azoknak, akik a rögre és törzsre mint eredeti talajra támaszkodva akarnak politikai és történelmi fordulatot véghez vinni. E náci politika ellenfelei képviselik Heidegger szereposztásában az álnokságot, vagyis az igazság módszeres és habituális megtagadását.

A tősgyökeresség fenomenológiai megalapozását korrelatív módon kiegészíti egy, a filozófiában különös fogalom, az *Ermächtigung* (felhatalmazás, meghatalmazás), illetve a *Wesenser-mächtigung* (lényegfelhatalmazás). A korszak politikatörténetében e fogalom sajátos kulcsszerepet játszott, amennyiben az *Ermächtigungsgesetz*, a felhatalmazási törvény szomorú szerepet játszott a weimári demokrácia náci felszámolásában.³⁸ Heideggernél tisztavirágéletű fogalomról van szó, kizárólag a 30-as évek elején játszik pozitív szerepet gondolkodásában.³⁹

A felhatalmazás és a lényegfelhatalmazás fogalmát Heidegger a fenomenológiai megismerés beteljesüléseként ábrázolja. „A lényegfelhatalmazás [*Wesenser-mächtigung*] a lényeg megmentése a maga lényegiségében.”⁴⁰ A lényegfelhatalmazás szó szerint értendő, hatalommal ruhazza fel a lényeget. Annak számára, aki e pozícióba képes beállni, s ezáltal magát s felszabadítani. A lényegfelhatalmazás és a felszabadítás, megszabadítás (*Erfreigung*) kéz a kézben járnak. Heidegger gondolatmenete szerint ugyanis az igazság hatalommá válása az ittlét háromrétű felszabadulását (*Befreiung*) jelenti. „E háromrétű felszabadulás a filozofálás kezdete, a történelem kezdete és a természet mint olyan feltárulása.”⁴¹ Figyelemreméltó, hogy a megszabadulás egyértelműen történelmi jellegű. Egyszerre történik a filozófiai habitus kialakulása, mely a természetet mint olyant felfedezi, s ezek együtt a történelem kezdetét jelentik. Az igazság lényegének első ilyen felhatalmazása nyilvánvalóan az ókori görögöknél ment végbe, de az is egyértelmű, hogy Heidegger e történés ismétlését próbálja elgondolni, előkészíteni a harmincas évek elején.

világ – egyáltalán egy ittlétvilág [*Daseinswelt*] teremtése!” (GA 94, 177.)

36 GA 80.1, 339.

37 GA 80.1, 340.

38 A felhatalmazási törvényről lásd: Bauer 2008, 193, 204; Winkler 2005. II. 18.

39 A harmincas évek végén újra feltűnik szintén rövid időre a felhatalmazás fogalma, de, amint azt hamarosan látni fogjuk, akkor már polemikus szerepet játszik, s éppen a fennálló náci rendszer kritikájában kerül alkalmazásra.

40 GA 80.1, 390.

41 GA 80.1, 393.

A görög szálát erősíti Heidegger 1931/32-es Platón értelmezése. Ezen egyetemi előadások egyikében Heidegger a görög bölcselő idealméletét értelmezve a jó ideájának pozícióját és jelentőségét taglalja, s eközben használja hangsúlyosan a felhatalmazás fogalmát. „A legfőbb idea ezért ez a felhatalmazó [*dieses Ermächtigende*], amely felhatalmazás a létre. [...] Ez a felhatalmazás az aitia, az okság előrajzolása (hatalom, machináció).”⁴² Érdemes felidézni a Heidegger levelekben használt formuláját: a filozófusnak arra kell törekednie, hogy „uralja a saját korát”. Platónban ebben az időszakban meglátja a hatalmi gondolkodót, s az idealméletet úgy értelmezi, mint e hatalmi gondolkodás kifejeződését.⁴³

A barlanghasonlat értelmezésekor a felszabadítás mozzanata is kiemelt szerepet kap. Heidegger úgy értelmezi a hasonlatot, hogy „a barlanghasonlatban lezajló felszabadítás” nem más, mint „az ember lényege legbensőbb hatalmának felszabadítása és felébresztése [*die Befreiung und Erweckung der innersten Macht des Wesens des Menschen*]”.⁴⁴ Emiatt Heidegger értelmezésében a *paideia* nem *Bildung*, ahogy azt az újhumanista filozófusok gondolták, hanem inkább az emberben rejlő benső hatalom felszabadításáról van szó. „Saját lényegünk e legbensőbb felhatalmazása az ember lényegévé, ez a saját választásunkból eredő beállítódás mint saját magunkra támaszkodó egzisztálás mint történés nem más, mint a filozofálás”⁴⁵ Ennyiben a filozófia valójában *Befreiung*, megszabadítás, és ennyiben a történelem kezdete, ahogy a *Vom Wesen der Wahrheit* egyik korai verziójában írja: „Az ittlét az ember lényege, erre a saját lényegére szabadtja fel az ittlét, a létezők lennihagyásának szabadságában. Ezzel a felszabadítással [*Befreiung*] kezdődik egyidejűleg a történelem.”⁴⁶

A megszabadítás és a felhatalmazás fogalmai azt a magaslati filozófiai pozíciót írják körül, melynek talajáról a filozófus történelmet csinálhat – ahogy még Heidegger az 1929/30-as előadásaiban fogalmazott, a metafizika révén a filozófus belecselekedhet az egészbe (*Hineinhandeln in das Ganze*).⁴⁷ Itt Heidegger a filozófus történelemformáló státuszát alapozza meg, ahogy ezt írja is: „Az ember történelem, vagy inkább a történelem az ember.”⁴⁸

42 GA 34, 99.

43 Figyelemre méltó, hogy a náci gyakorlatból kiábránduló Heidegger a 30-as évek végén már polemikus módon a totalitárius hatalomgyakorlás-kritika fogalmaként használja az *Ermächtigung* terminust: „Az újkor beteljesedésének metafizikai eseménye a »kommunizmus« felhatalmazása [*Ermächtigung*] a beteljesedett értelmetlenség korszakának történelmi megalkotására.” (GA 69. 37.) „Az újkor mint olyan beteljesülését az emberiség szubjektivitássá válása jellemzi. [...] E beteljesülés azonban nem más, mint a lét hatalmi lényegének mint machinációnak a felhatalmazása [*Ermächtigung des Machtwesens des Seins als Machenschaft*]. A szubjektivitás lényegi következménye a népek nacionalizmusa és a népek szocializmusa.” (GA 69, 44.)

44 GA 34, 114.

45 GA 34, 115.

46 GA 80.1, 365.

47 GA 29/30: 527, 531; magyarul: Heidegger 2004, 441, 445.

48 GA 29/30: 527, 531; magyarul: Heidegger 2004, 441, 445.

Záró megjegyzések

1929–32 táján – a nagy gazdasági világválság és a náci németországi előretörése idején – Heidegger életében és filozófiájában is komoly fordulat zajlott le. Az addig apolitikusnak tűnő filozófus érdeklődése Hitler és a náci felé fordul. Látja ugyan a náci kulturálatlanságát, barbárságát, ennek ellenére hatalmas reményeket helyez Hitler személyébe és mozgalmába. A külvilág ekkor erről mit sem tud, legszorosabb – sok esetben zsidó származású – tanítványai teljesen gyanútlanok. Heidegger filozófiájában, előadásaiban sem jelenik meg a politikai irányváltás feltűnően. Szó sincs még olyan fajta politikai állásfoglalásról, mint az 1933-as rektori beszédben. Ha azonban figyelmesen olvassuk e szövegeket, egyértelműnek tűnik, hogy Heidegger újonnan keletkező politikai szimpátiái és a filozófiai útkeresése között korrelatív kapcsolat van.

E kapcsolat nem triviális, egyáltalán nem beszélhetünk arról, hogy Heidegger náci filozófiát dolgozna ki, inkább arról van szó, hogy a filozófia pozícióját történelmi szintre helyezi. Történelmivé és hatalmivá teszi a látómezőt, ahová a filozófiai szerinte felemelkedhet. Heidegger a történelmi szinten megvalósítandó metafizikai cselekvés pozíciójából próbálja meg kiépíteni szellemi horizontját. E szellemi-egzisztenciális pozíció fontos jellemzője a hatalomcentrikus fogalmiság és szemlélet. A felhatalmazás kifejezés alkalmazása egyértelműen arra utal, hogy Heidegger a 30-as évek legelejétől komolyan hitt abban, hogy a metafizika világ- és történelemformáló hatalomként léphet fel Németországban.

Bibliográfia

- Bauer, Kurt. 2008. *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*. Wien: Böhlauscher Verlag.
- Heidegger, Martin. 1951. *Kant und das Problem der Metaphysik*. Frankfurt am Main: Klostermann. [KPM] Magyarul: Heidegger, Martin 2000a. *Kant és a metafizika problémája*. Ford. Ábrahám Zoltán – Menyes Csaba. Budapest: Osiris – Gond.
- Heidegger, Martin. 1967. *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Klostermann. [WGM] Magyarul: Heidegger, Martin 2003. *Útjelzők*. Ford. Ábrahám Zoltán et al. Budapest: Osiris.
- Heidegger, Martin. 1983. *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt–Endlichkeit–Einsamkeit*, szerk. F. W. von Herrmann. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 29/30] Magyarul: Heidegger, Martin 2004. *A metafizika alapfogalmai*. Ford. Aradi László – Olay Csaba. Budapest: Osiris.
- Heidegger, Martin. 1985a. *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles. Einführung in die phänomenologische Forschung*, szerk. W. Bröcker – K. Bröcker-Oltmans. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 61]
- Heidegger, Martin. 1985b. *Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*, szerk. K. Bröcker-Oltmans. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 63]

- Heidegger, Martin. 1988. *Vom Wesen der Wahrheit. Zu Platons Höhlengleichnis und Theätet*, szerk. H. Mörchen. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 34]
- Heidegger, Martin. 1998. *Die Geschichte des Seyns*, szerk. P. Trawny. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 69]
- Heidegger, Martin. 2000b. *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges. 1910–1976*, szerk. H. Heidegger. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 16]
- Heidegger, Martin. 2014. *Vorträge Teil I: 1915–1932*, szerk. G. Neumann. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 80.1]
- Heidegger, Martin. 2016. *Überlegungen II–VI. (Schwarze Hefie 1931–1938)*, szerk. P. Trawny. Frankfurt am Main: Klostermann. [GA 94]
- Heidegger, Martin – Elisabeth Blochmann. 1989. *Briefwechsel 1918–1969*, szerk. J. W. Storck. Marbach am Neckar: Marbacher Schriften.
- Heidegger, Martin – Rudolf Bultmann. 2009. *Briefwechsel 1925–1975*, szerk. A. Großmann – Ch. Landmesser. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Heidegger, Martin – Elfriede Heidegger. 2005. *„Mein liebes Seelchen!” Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfriede 1915–1970*, szerk. G. Heidegger. München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Homolka, Walter – Arnulf Heidegger, szerk. 2016. *Heidegger und der Antisemitismus*. Freiburg: Herder Verlag.
- Sartre, Jean-Paul. 2006. *A lét és a semmi*. Ford. Seregi Tamás. Budapest: L'Harmattan.
- Winkler, Heinrich August. 2005. *Németország története a modern korban I–II*. Ford. D. Molnár Judit. Budapest: Osiris.